

Qlobal səhiyyə problemləri: təhlükə böyüyür

Ötən ilin sonu Berlində keçirilən Dünya Səhiyyə Sammitində təqdim olunmuş son Qlobal Xəstəlik Yüku tədqiqatına görə, qlobal ölüm nisbətləri azalır, lakin yeniyetmə və gənclər arasında azalmır. Bundan əlavə, qeyri-infeksiyon xəstəliklər hazırda dünyada ümumi ölüm və xəstələnmənin təxminən üçdə ikisini təşkil edir, işemik ürək xəstəliyi, insult və diabet isə dünyada liderlik edir. Tədqiqatçılar həmçinin hesablayırlar ki, bütün ölüm və əlillik hallarının təxminən yarısının qarşısını qan şəkərinin yüksək səviyyəsini və yüksək bədən kütlə indeksini azaltmaqla almaq olar.

"Dünyada qocalma sürətlənir, eyni zamanda əhəlinin sürətli artımı və inkişaf edən risk faktorları qlobal səhiyyə problemlərinin yeni bir dövrünün əsasını qoyub. Qlobal Xəstəlik Yüku tədqiqatında təqdim olunan dəlillər hökumət və səhiyyə rəhbərlərini ictimai səhiyyə ehtiyaclarını yenidən formalaşdırmağa çağıran bir həyəcan siqnalıdır.", - deyə Vaşinqton Universitetindən olan Kristofer Murrey bildirib.

Doktor Murreyin komandası və onun 16.500 alim və tədqiqatçıdan ibarət GBD Əməkdaşlıq Şəbəkəsi, 1990-cı ildən 2023-cü ilə qədər 204 ölkə və ərazidə qlobal, regional və milli səviyyədə 375 xəstəlik, xəsarət və 88 risk faktoru üzrə məlumatlar

toplayıb təhlil edib və qiymətləndirmələr aparıblar. Ən son iterasiya üçün ümumilikdə 310.000-dən çox məlumat mənbəyindən istifadə edilib ki, bunların 30%-i bu ilki tədqiqat üçün yenidir.

Əhəlinin artımına və yaşlanmasına baxmayaraq, 2023-cü ildə qlobal yaş standartlarına uyğun ölüm nisbəti 1950-ci ildən bəri 67% azalıb. Bütün ölkələr və ərazilərdə azalma müşahidə olunub. Qlobal ömür uzunluğu pandemiyaadan əvvəlki səviyyəyə - qadınlar üçün 76,3 yaşa, kişilər üçün isə 71,5 yaşa qayıdıb ki, bu da 1950-ci ilə müqayisədə 20 ildən çox yüksəkdir. Bu irəliləyişlərə baxmayaraq, ciddi coğrafi fərqlər qalmaqdadır, ömür uzunluğu yüksək gəlirli bölgələrdə 83 il, Afrikada 62 il olaraq qeydə alınır.

Yeniyetmələr və gənclər arasında ölüm hallarında ən böyük artım 2011-ci ildən 2023-cü ilə qədər yüksək gəlirli Şimali Amerikada 20-39 yaş arası insanlar arasında qeydə alınıb ki, bu da əsasən intihar, narkotik maddələrin həddindən artıq dozası və yüksək miqdarda spirtli içki qəbulu ilə bağlıdır. Eyni dövrdə 5-19 yaş qrupunda ölüm halları Şərqi Avropada, yüksək gəlirli Şimali Amerikada və Karib dənizində artıb.

Bütün tədqiqat dövründə körpə ölümlərinin sayı digər yaş qruplarına nisbətən daha çox azalıb. 2011-ci ildən 2023-cü ilə qədər Şərqi Asiyada daha yaxşı qidalanma, peyvəndlər və daha güclü səhiyyə sistemləri sayəsində 5 yaşdan kiçik uşaqlar arasında ölüm nisbətində ən böyük azalma 68% olub.

Sözəgədən tədqiqatın modeləşdirilməsindəki irəliləyişlər göstərdi ki, 1950-ci ildən 2021-ci ilə qədər Saharalı Afrikada 5-14 yaşlı uşaqlar arasında ölüm nisbəti əvvəllər hesablanandan daha yüksək olub və bu artım tənəffüs yolu xəstəliklərinin, vərəmin, digər yoluxucu xəstəliklərin və təsadüfi xəsarətlərin yüksək nisbətləri ilə əlaqədardır. Yeni hesablamalar həmçinin

Saharalı Afrikada 15-29 yaşlı qadınlarda ölüm nisbətinin əvvəllər hesablanandan 61% yüksək olduğunu və bunun əsasən ana ölümü, yol xəsarətləri və meningit səbəbindən baş verdiyini göstərdi.

Ölüm səbəbləri yoluxucu xəstəliklərdən çox qeyri-yoluxucu xəstəliklərdən olur və bu da, xüsusən də aşağı gəlirli ölkələr üçün yeni qlobal səhiyyə problemləri yaradır. 2021-ci ildə ölümün əsas səbəbi olan COVID-19, 2023-cü ildə 20-ci pilləyə düşdü və işemik ürək xəstəliyi və insult yenidən birinci yerə, ardınca xroniki obstruktiv ağciyər xəstəliyi, aşağı tənəffüs yollarının infeksiyaları və neonatal xəstəliklər gəlir. 1990-cı ildən bəri dünyada işemik ürək xəstəliyi və insultdan ölüm nisbəti azalıb, ishal xəstəlikləri, vərəm, mədə xərçəngi və qızılca da nisbətən azalıb. Əksinə, eyni dövrdə diabet, xroniki böyrək xəstəliyi, Alzheimer xəstəliyi və HIV/AIDS-dən ölüm nisbəti artıb.

Qlobal ölümün orta yaşı 1990-cı ildəki 46,4-dən 2023-cü ildə 62,9-a yüksəlsə də, coğrafi bərabərsizliklər bu məsələdə əhəmiyyətlidir. Ən yüksək orta ölüm yaşı yüksək gəlirli superregionda qeydə alınıb, qadınlar 80,5 yaşa, kişilər isə 74,4 yaşa çatıb. Ən aşağı orta ölüm yaşı Saharadan cənubda yerləşən Afrikada qeydə alınıb, qadınlarda 37,1, kişilərdə isə 34,8 yaş olub.

70 yaşından əvvəl ölümün ümumi səbəb ehtimalı 2000-ci ildən 2023-cü ilə qədər hər bir superregion və bölgə üzrə azalıb, lakin narkotik istifadəsi əsas ölüm səbəblərindən biri olub. Afrikada bir çox qeyri-infeksiyon xəstəliklər üçün ehtimal artıb və qeyri-infeksiyon xəstəliklərdən ölümün orta yaşı gözləniləndən aşağı olub. Yüksək gəlirli superregionda narkotik istifadəsi artıb və ölümün orta yaşı gözləniləndən aşağı olub.

2023-cü ildə qlobal ölüm və xəstələnmə hallarının təxminən yarısı 88 dəyişdirilə bilən risk faktoru ilə əlaqəli idi. Sağlamlıq itkisinin ən yüksək nisbətinə malik 10 risk faktoru yüksək qan təzyiqi, qanın çirklənməsi, siqaret çəkmə, yüksək qlükoza, aşağı doğum çəkisi və yarımçıq hamiləlik, yüksək xolesterol, böyrək disfunksiyası, çirklə hava-ya məruz qalmaqla idi.

10-cu aparıcı risk olan qurğuşuna məruz qalmaqla ürək-damar xəstəlikləri ilə birbaşa əlaqəni sübut etdi. Gündəlik həyatın hər addımında olan qurğuşun yanacaq, boya, çirklənmiş torpaq və su, bir çox mətbəx

qablarının tərkibində ola bilir və ciddi ətraf mühit çirkləndiricisidir. Hava çirkliliyi və istilik kimi qlobal problemlər sağlamlığa təsir göstərməyə davam edir. Yüksək temperaturlar həmçinin quraqlıq, qida çatışmazlığı və köçkünlük hallarını daha da artıraraq təhlükəyə səbəb olur.

Psixi sağlamlıq pozğunluqları kəskin şəkildə artıb - 63%. Depressiv pozğunluqlar isə 26% artıb. Bundan əlavə, cinsi istismar və zorakılıq da depressiya, narahatlıq və digər sağlamlıq problemlərinə səbəb olan amillər kimi müəyyən edilib.

5 yaşdan kiçik uşaqlar arasında 2023-cü ildə aparıcı risk faktorları uşaq və ananın qidalanmaması, çirklə su, yetərsiz sanitariya və gigiyena idi. 5-14 yaşlı uşaqlar və yeniyetmələr üçün dəmir çatışmazlığı aparıcı risk idi, 15-49 yaş qrupu üçün ən yüksək iki risk təhlükəli cinsi əlaqə və peşə xəsarətləri idi, ardınca qan təzyiqi və siqaret çəkmə alışqanlığı gəlir. 50-69 yaş arası insanlar üçün yüksək qan təzyiqi ölüm üçün əsas risk faktoru olub.

Lalə Mehralı